

ПРИМІТКИ

ЕПОХА БАРОКО В ДУХОВНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ

1. Тут і в подальшому тексті, коли йтиметься про Бароко як про окрему цілісну добу в історії культури, я вважаю, за потрібне застосовувати в назві велику літеру, щоб підкреслити значення цієї доби і зрівняти її з такими епохами в культурі, як Ренесанс, Середньовіччя, або Просвітництво назви яких пишуться з великої літери. Довгий час до спадщини Бароко ставилися зневажливо, а її надбання заперечувалися. На мій погляд, прийшов той час, коли ми повинні переглянути застарілі традиції та "реабілітувати" культуру Бароко. Тим більш, що вона вагомо вплинула на розвиток української духовної історії.
2. Сафронова Л.А. Стринный украинский театр. - Москва, 1996 - С.25.
3. Д.Чижевський. Нариси з історії філософії на Україні. -К.,1992р. - С.18.
4. Там само. - С.20-21.
5. Д.Чижевський. Історія української літератури. - Тернопіль, 1994 р. - С. 241.
6. Д.Чижевський. Сімнадцяте сторіччя в духовній історії України. \ Арка, N 3-4 за березень-квітень 1948 р. - С. 13.
7. Д.Чижевський. - До проблем бароко. // Сучасність, 1974р. N 4. - С.43. (Передрук з журналу "Заграда", ч.4, Авгсбург,1946р.).
8. Д.Чижевський. Історія української ... - С.240.
9. Кримський С.Б. Сприймавши серцем, осягнувши розумом. -Віче, 1993. - Серпень. Слід підкреслити, що розгляд С.Б.Кримським проблем пов'язаних з світовідчуттям "людини Бароко" крізь призму зміни геоцентричної системи на геліоцентричну є новим і цікавим.
10. Г.Сковорода. Твори.- У 2-х т.- К.,1994р.- Т.1.- С.155.
11. Там само.- Т.1.- С.157.
12. Там само.- Т.1.- С.169.
13. Д.Чижевський. Нариси з історії філософії на Україні. -К., 1992 р. - С.22.
14. Д.Чижевський. Історія української... - С.240
15. Д.Чижевський. Історія української... - С. 239.
16. Д.Чижевський. До проблем бароко. - С. 52.
17. Д.Чижевський. Сімнадцяте сторіччя в духовній історії України. // Арка, N 3-4 за березень-квітень 1948 р. - С. 9.
18. Там само. - С.238-239.
19. Шпенглер.О. Пессимизм? \ Европейский альманах. -М.,1991.- С.94.
20. На цю тему див. цікаву статтю Н.Яковенко Розтятий світ: культура України-Руси в переддень Хмельниччини.\Сучасність N10, 1994. -С. 59-71.
21. Григорій Сковорода (цит. праця) - Т.1.- С. 141.
22. Там само. - Т.2.- С.65.

23. Там само. - Т.1.- С.163.
24. Д. Чижевський. Філософія Г.С.Сковороди.- Варшава, 1934. - С. 179.
25. Там само. - С.26.
26. Д.Чижевський. Історія української ... - С. 240-241.
27. Бахтин М.М. Автор и герой в эстетической деятельности.\\Эстетика словесного творчества.\\ М., 1979.- С.177.
28. Сафонова Л.А. Старинный украинский театр. - С.31-32.
29. Д.Чижевський. До проблем бароко. - С. 49.
30. Д.Чижевський. Філософія Г.С.Сковороди. - С.45-46.
31. А.Макаров. Світло українського Бароко. К.,1994 - С.91-94.
32. Д.Чижевський. Поза межами краси. - С.210-212.
33. Там само.
34. Сафронова Л.А. Старинный украинский театр. - С. 6-8.
35. Д.Чижевський. Історія української ... - С. 272-276.
36. Там само. - С. 244.
37. Там само. - С.243.
38. Там само. - С.245.
39. Б.Парахонський. Бароко. Поетика і символіка.\\ Філософ. і соціол. думка, 1993р. - №6.- С.112.
40. Макаров А. Світло... - С.234.
41. Д.Чижевський. Нариси... - С.19
42. Д.Чижевський. Історія української... -С.250-257.
43. Там само. - С.281.
44. Там само. - С.262.
45. Там само. - С.265-268.
46. Там само. - С.269.
47. Там само. - С.288.
48. Там само. - С.292.
49. Там само. - С.292-293.
50. Там само. - С.295.
51. Там само. - С. 245.
52. Там само. - С. 246.

53. Г.Н.Логвін. Українське бароко в контексті європейського мистецтва. // Українське бароко та європейський контекст. - К.,1991 р. - С.14.
54. Там само. - С. 14-17.
55. Там само. - С. 12-13.
56. С.Р.Кравцов. Містобудівельні принципи та семантика деяких міст Галичини XVII ст. // Українське бароко та європейський контекст. - К., 1991. - С.45.
57. Д.П.Кривавич. Львівська барокова скульптура: джерела інспірацій. // Українське бароко... - С. 105-106.
58. Б.Г.Возницький. Проблема інспірацій у творчості Майстра Пінзеля та її вплив на Львівську скульптуру другої половини XVIIIст. // Українське бароко ... - С.112-113.
59. Д.Антонович. Українська скульптура. // Українська культура. Лекції за редакцією Д.Антоновича. - К.,1993, - С. 290-291.
60. Д.Чижевський. Нариси... - С.21.
61. Степовик Д.В. Леонтій Тарасевич і українське мистецтво бароко. - К.,1986.- С.12-15.
62. В.М.Фоменко. Іван-Іларіон Мигура-Плаксич та українська панегірична гравюра. // Українське бароко ...
63. Сидор О.Ф. Бароко в українському живопису.//Українське бароко... - С.173.
64. Шамардін Н.В. До питання про раннє бароко в українському живописі. Нові сторінки творчості Миколи Петраховича.//Українське бароко...- С.165-168.
65. Свенціцька В.І. Український живопис XVI-XVII й XVIII ст. у контексті візантійських мистецьких традицій та західноєвропейського бароко. //Українське бароко...-С.92.
66. Там само. - С.93.
67. Там само. - С.95.
68. Давидов Д. О українсько-српским уметничким везама XVIII веку. // Зборник за ликованіе уместности, 1968, N 4. Пащенко Є.М. Українське бароко в Сербії. // Всесвіт, 1977р., N2.- С. 175-179.
69. Пуцко В.Г. Новые исследования о памятниках монументальной живописи южных славян. - Сов. славяноведение, 1983г. N 6. -С. 115-119. С.Попова. Бароковий простір у пізній Середньовічній Болгарській іконі. // Українське бароко... К., 1991 р.- С.113-114.
70. Сверстюк Є. Українська література і християнська традиція.\\ Сучасність. - 1992. - Ч.12. - С.138.
71. Макаров А. Світло... - С.185.
72. Парахонський Б. (цит. праця).- С.104.
73. Д.Чижевський. Нариси... - С. 19.
74. Там само. - С.18-22.
75. Там само. - С.17-23.
76. Ж.Ле Гофф. Ментальности: двусмысленная история.\\История ментальностей, историческая антропология. - М., 1996. - С. 40-41.

77. На цьому наголошує і В.С.Лісовий у своїй статті - Дмитро Іванович Чижевський: онтологія, гносеологія, філософія культури \ \ Філософ. і соц. думка. - 1994. - № 5-6. - С.16-17.

ОСМИСЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ Г.С.СКОВОРОДИ

В ПРАЦЯХ ДМИТРА ЧИЖЕВСЬКОГО

1. Детальніше див. Горський В.С. Спадщина Г.С.Сковороди в історико-філософських дослідженнях. \ \ Сковорода Григорій: дослідження, розвідки, матеріали.- Київ, 1992.-С.166-167.
2. Ефименко А.Я. Философ из народа: личность Г.С.Сковороды как мыслителя.\ \ Ефименко А.Я. Южная Русь. - СПб.,1905.-Т.2. - С.236-275. Сумцов М.Ф. Сковорода і Ерн \ \ Літ.наук.вісн.,1918.- Т.69, кн.1. - С. 41-49. Зеньковський В.В. История русской философии. В 2-х т. - Париж, 1950.
3. Эрн В.Ф. Г.Сковорода. Жизнь и учение. - М.,1912.
4. Багалій Д.І. Українській мандрований філософ Григорій Саввич Сковорода. - Х., 1926. Ерн В.Ф. (цит. праця). Петров Н.И. Первый малороссийский период жизни и научно-философского развития Григория Саввича Сковороды\ \ Тр.Киев.духов.акад. - 1902.-Т.3,№12.- С.588-618.
5. Кудринський Ф.Философъ безъ системы.\ \Киевская старина, 1898, № 1-3. Шпет Г.Г. Очерк истории русской философии. -Петербург, 1922, Т.1.- С.66. Оляничин Д. Н. Skovoroda, Der ukrainische Philosoph des XVII. Jahrhunderts. -Berlin-Konigsberg, 1928.
6. Багалій Д.І. (цит. праця).
7. Зеленогорський Ф.А. Философия Григория Саввича Сковороды, украинского философа XVIII ст. \ \ Вопросы философии и психологии, 1894. - Кн.23\3. - С. 197-234, Кн.24\4. -С.281-315.
8. Табачников І.А. Філософські і суспільно-політичні погляди Г.С.Сковороди \ \ З історії суспільно-політичної та філософської думки на Україні. - К.,1956.
9. Білич Т.А. Світогляд Г.С.Сковороди. - К.,1957.
10. Попов П.М. Григорій Сковорода: Життя і творчість. -К.,1960.
11. Зеленогорський Ф.А.(цит. праця), Мірчук І. Сковорода, замітки до історії української культури. Прага, 1925.
12. Зеленогорський Ф.А., Ерн В.Ф. (цит. праці). Митрович К. Платонічні елементи у філософії Сковороди\ \ Сковорода Григорій:дослідження, розвідки, матеріали. К.,1992.-С.330-344.
13. Зеленогорський Ф.А. (цит. праця)
14. Зеленогорський Ф.А. (цит. праця), Ерн В.Ф. (цит. праця)
15. Яковенко Б. Очерки русской философии. - Берлин, 1922. -С.11.
16. Ерн В.Ф., Краснюк М.\ \ Вѣра и Знаніе,1901,ч. 8,9,10,11, Лебедев А.С.\ \ Вопросы Философии и Психологии, 1894, ч. 27. - С.170.
17. Єфименко О.Я. (цит. праця).
18. Єфіменко О.Я., Багалій Д.І. (цит. праці).
19. Житецький П. \ \ Київская Старина. - К.,1899, ч.ІІ -С.136, почасти у М.Ф.Сумцова (цит. праця).
20. Хиджеу А. Григорій Варсава Сковорода \ \ Телескоп. - 1835. - Ч. 26, №5. Куліш П. Обзор украинской словесности\ \ Основа. - 1861 - №1. Ніженець А.М. Поетична творчість Г.С.Сковороди і російська література XVIII ст. \ \ Пр. філол. фак. Харк. держ. університету - 1956. - Т.3. Громова Т.М.

Епізод з історії російсько-українського літературного єднання XVIII століття (Г.С.Сковорода та В.В.Капніст) \ \ Тези... - С. 67-69. Громова Т.М. Правді торуючи шляхи \ \ Вітчизна. - 1972. - N 12 - С.205-207.

21. Багалій Д.І., Сумцов М.Ф. (цит. праці). Бондар С.В. Щирість - чільний принцип життя і філософії Г.С.Сковорода \ \ Сковорода Григорій: Дослідження, розвідки, матеріали. -К., 1992.- С. 33-44. Шудря К.П. Дивовижний феномен української культури \ \ Сковорода Григорій: Дослідження ... С.153-163. Нічик В.М., Ромінець А.В. Філософія Григорія Сковорода. Історія філософії України. - К.,1994. -С.167-195.

22. Куліш П. Твори. - Львів, 1909. - Т.2. - С.322.

23. Крестовский Вс. Сочинения в стихах и прозе Григория Сковороды с его портретом и почерком его руки. \ \ Рус. слово. - 1861. - Кн.7. - С. 48.

24. Д. Чижевський. Філософія Г.С.Сковорода. - Варшава, 1934. - С.6.

25. Див. праці Д.Чижевського про видатних діячів культури:Tschizewskij D. Kulisch P.O., ein Ukrainischer Philosoph des Herzens \ \ Slavische Rundschau. - April, 1931. - S. 9-10; Д.Чижевський. Т.Шевченко і релігія.- \ \ Журнал:Щоденні записки.- Варшава-Львів, 1936.-Т.10. -С.329-347; Д.Чижевський. До проблеми двійника у Достоєвського \ \ О Достоєвском. - Прага,1929; Д.Чижевський. Про "шинель" Гоголя. - \ \Філ. і соц. думка.- К.,1994.-N5.-С.75-97.

26. Д.Чижевський. - Філософія Г.С.Сковорода. - Варшава, 1934. - С.5-6.

27. Д.Чижевський (цит. праця). - С.4.

28. К.Митрович. Платонічні елементи у філософії Сковорода.\ \ Григорій Сковорода: Дослідження... - С.340.

29. К.Митрович (цит. праця). - С. 344. Цікаво, що у своїй праці Д.Чижевський роблячи огляд бібліотек того часу відмічає, що бракує безпосереднього знайомства з Платоном (є припущення, що деякі з його творів, ніби-то, знаходились у Львівській бібліотеці), але опосередковано через твори Плутарха, Філона, Боеція, Августина, невідомого автора "Аріопагітик" та деяких інших можна було дізнатись про філософські погляди Платона. Див. цит. працю Чижевського. - С.207.

30. Григорій Сковорода. Твори. - У 2-х т. - Київ, 1994. -Т.1. - С.141.

31. Там само.- Т.1. - С.171.

32. Там само.

33. Там само.- Т.1.- С.159.

34. Там само. -Т.1.- С.415.

35. Д.Чижевський (цит.праця). - С.18.

36. Г.Сковорода (цит. праця). - Т.1. -С.400.

37. Д.Чижевський (цит. праця). - С.18-19.

38. Там само. - С.10-15, 21-23.

39. Там само. - С.26.

40. Г.Сковорода (цит. праця). - Т.1. - С.163.

41. Там само. - С.160.

42. Там само. - С.155.

43. Сковороду часто називали другим або українським Сократом. Див. про це, наприклад: Хиджеу А. Сократ и Сковорода \\\ Одес. вест.- 1983. - N37. - С.145-146; Хиряков А. Украинский Сократ \\\ Образование. - 1987. -N9 - С.129-134; Эрн В.Ф. Русский Сократ \\\ Сев.сияние. - 1908. - N1.-С.56-59; Кирик Д.П. Г.С.Сковорода і давньогрецька філософія \\\ Сковорода Григорій: Дослідження... -С.119-123.

44. Г.Сковорода (цит. праця).- Т.1.-С.163.

45. Там само.- С.167.

46. Д.Чижевський (цит.праця).- С.26-27. Цю ж думку знайдемо і у праці Ромінця А.В. Джерело вогняне: Учення про самопізнання в діалозі Г.С.Сковороди "Наркісс". \\\ Філ. і соц. думка.-К.,1992р.- N8.- С.145-146.

47. Пістрій І.В. Діалог - форма філософствування Платона і Сковороди \\\ Сковорода Григорій: Дослідження...- С.66

48. Д.Чижевський (цит. праця). - С.34-38.

49. Там само. - С.45-46.

50. Там само. - С.29.

51. Г.Сковорода (цит. праця).- Т.2.-С.142.

52. Там само.

53. Д.Чижевський (цит.праця). - С.53.

54. Там само.- С.54-57.

55. Там само. - С.60.

56. Там само. - С.65-67.

57. Означення даються в оригінальній (словено-російсько-українській) формі.

58. Г.Сковорода. - Т.2.- С.145.

59. Д.Чижевський (цит. праця).- С.63.

60. Г.Сковорода. (цит. праця). - Т.1.- С.374.

61. Д.Чижевський (цит. праця). - 99-101.

62. Там само. - С.96.

63. Там само. - С.98-99.

64. Там само. - С.83.

65. Г.Сковорода (цит. праця). - Т.1.- С.180.

66. Там само.- Т.1.-С.142.

67. Там само.- Т.1.-С.143.

68. Це ж підкреслюють у своїх працях Стратій Я.М. та Нічик В.М. Стратій Я.М. Концепція Бога у філософії Г.С.Сковороди та її зв'язок з попереднім розвитком української думки. \ Сковорода Григорій: Дослідження... - С.79-90. Нічик В.М. Проблема Бога і світу в творах Г.С.Сковороди. \ Сковорода Григорій: Дослідження... - С.69-79.
69. Д.Чижевський (цит. праця).- С.83.
70. Г.Сковорода (цит. праця). - Т.1.- С.368.
71. Там само. - С.142.
72. Д.Чижевський (цит. праця). - С.85-89.
73. Нічик В.М. (цит. праця). - С.77.
74. Д.Чижевський (цит.праця). - С.84.
75. Там само. - С.92-93.
76. На цю тему детальніше див.Кримський С.Б. Під сінатурою Софії. \Філософ. і соціол.думка.-1995,N5-6.- С.235-243
77. З цього питання див. літ.- Громов Н.Т. Образ Софии Премудрости в культуре древней Руси.\ Отечественная общественная мысль эпохи средневековья (историко-философские очерки). - К., 1988. -С. 114-119; Пугачева Н.Т. София Киевская как источник реконструкции модели мира древнерусской культуры.- Там само.-С.119-125.
78. Роменець А.В. (цит.праця). - С.129-162
79. Д.Чижевський (цит. праця). - С.104-107.
80. Там само. - С.111-113.
81. Г.Сковорода (цит. праця). - Т.2.- С.142.
82. Д.Чижевський (цит. праця).- С.126-127.
83. Там само. - С.124.
84. Г.Сковорода (цит.праця). - Т.1.- С.157.
85. Там само.- С.164.
86. Там само. - С.167.
87. Там само. - С.169.
88. Там само.
89. Д.Чижевський. Нариси з історії філософії на Україні. -К.,1992.- С.21-22.
90. Г.Сковорода (цит. праця). - Т.2.-С.65.
91. Д.Чижевський Філософія... - С.120.
92. Г.Сковорода (цит.праця). - Т.1.- С.163.
93. Д.Чижевський. Філософія... - С.122.
94. Г.Сковорода (цит. праця). - Т.1.-С.157.

95. Там само.- С.160.
96. Там само.
97. Там само.- С.365.
98. Там само.- Т.2.-С.144.
99. Там само.- Т.1.-С.152.
100. Г.Сковорода (цит. праця).- Т.1.- С.155.
101. Там само.- С.168.
102. Там само.- Т.2.-С.143.
103. Там само.- Т.1.-С.415.
104. Д.Чижевський. Філософія... - С.130.
105. Там само.- С.131-132.
106. Д.Чижевський. Філософія... - С.131.
107. Роменець А.В. (цит.праця).- С.143.
108. Д.Чижевський. Філософія... - С.105,133.
109. Козій Д. Три аспекти самопізнання у Сковороди. До 250-річчя народження (1722- 3 грудня 1972). - \Сковорода Григорій... - С.253-256.
110. Голіченко Т.С. Метафористика пізнання у М.Кузанського та Г.Сковороди. - \Сковорода Григорій... - С.132-143.
111. Д.Чижевський. Філософія... - С.135.
112. Там само. - С.136.
113. Там само. - С.140.
114. Там само. - С.150-151.
115. Г.Сковорода (цит. праця). - Т.1.- С.422.
116. Там само. - С.418.
117. Д.Чижевський. Філософія...- С.158-159.
118. Г.Сковорода (цит.праця). - Т.1.- С.420.
119. Там само.- С.432.
120. Там само.- С.440.
121. Там само.- С.436.
122. Д.Чижевський. Філософія...- С.156.
123. Г.Сковорода (цит праця). - Т.1.- С.420.
124. Д.Чижевський. Філософія...- С.164.

125. Там само. - С.165-166.
126. Там само.- С.181.
127. Там само.- С.182.
128. Там само.- С.182-184.
129. Там само.- С.184-185.
130. Там само.- С.185-186.
131. Там само.- С.189-192.
132. Там само.- С.190.
133. Там само.- С.197-200.
134. І.Бетко. Сковорода-містик в культурологічній концепції Д.Чижевського.- \\\ Філософ. і соц. думка.- К.,1994р.- N 5-6 - С.41.
135. Там само.- С.45.
136. Вс.Крестовський (цит. праця) - С.48.
137. Вейль. Странний філософ. - Киев, 1903.- С.9.
138. Шпет Г.Г. Сочинения. - М.,1989. - С.83.
139. Зеленогорський Ф.А. Пам'яті Г.С.Сковороди.- \\\ Григорій Сковорода... - С.363.
140. Бондар С.В. (цит. праця) - С.42-43.
141. Арх.Гавриіль. Історія філософії.- Казань,1840. - Т.6.-С.53 та далі.
142. Хиджеу О. (цит. праця).
143. Ерн В.Ф. (цит. праця) - С.331.
144. Зеньковский В.В. История русской философии. - Париж,1989.- Т.1. - С.65.
145. Куліш П. Грицько Сковорода. Староруська поема. -Твори. -Львів, 1909. - Т.IV.- С.285 та далі.
146. Ефименко А. Личность Г.С.Сковороды как мыслителя \\\ Вопр. философии и психологии. - 1894. - Кн.5 - С.444.
147. Д.Чижевський. Філософія... - С.175.
148. Там само.- С.174-175.
149. Д.Оляничин. Значення Сковороди. - \\\ Григорій Сковорода... - С.250.
150. Калюжний А.Е. Філософія серця Григорія Сковороди. -\\\ Григорій Сковорода... С.289.
151. Д.Чижевський. Філософія... - С.76.
152. Бондар С.В., Нічик В.М., Стратій Я.М., Оляничин Д. (цит. праці).
153. Оляничин Д. (цит. праця). - С.249.
154. Роменець А.В. (цит.праця).- С.158-159.

155. Калюжний А.Е. (цит.праця).- С.293.
156. Бетко І.(цит.праця). - С.40.
157. Пістрий І.(цит. праця). - С.67.
158. Д.Чижевський. Філософія... - С.181 та далі.
159. Докладніше див. статтю Охріменко П.П. Г.С.Сковорода і російська та білоруська літератури -\ Григорій Сковорода...- С.143-152.
160. Д.Чижевський. Філософія... - С.179.
161. Бетко І., Роменець А.В., Р.Піч (цит. праці), Голіченко Т.С. Метафористика пізнання у М.Кузанського та Г.Сковороди.-\Григорій Сковорода...- С.132-142 та інші.

ВИОКРЕМЛЕННЯ "ФІЛОСОФІЇ СЕРЦЯ"

В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ.

1. Сучасність.- травень 1988.- С. 61-62.
2. Енциклопедія Українознавства. Т.1.-С.718-719
3. Г.П.Цыганенко. Этимологический словарь русского языка. -К., 1989. - С. 374-375.
4. А.Г.Преображенский. Этимологический словарь русского языка. - М., 1959. - Т.2.- С. 277-278.
5. И.И.Срезневский. Материалы для Словаря древнерусского языка. - СПб, 1903. - Т.3.- С. 881-883.
6. Г.П.Цыганенко. Этимологический.....- М.,1989. -С.374-375.
7. А.Г.Преображенский. Этимологический....- М.,1959 - Т.2. -С.277-278.
8. Г.П.Цыганенко. Этимологический... -М.,1989.-С.374-375.
9. И.И.Срезневский.Материалы...-СПБ.,1903.-Т.3.-С.881-883.
10. Д. Чижевський. Нариси з історії філософії на Україні. -К., 1992. - С.21-22.
11. Там само.
12. Д.Чижевський. Нариси з історії філософії на Україні.-К.,1992.- С. 22.
13. Так Тарас Закидальський у своїй статті "Поняття серця в українській філософській думці" стверджує, що Гоголь не має відношення до української філософської думки: по-перше, він не філософ, а по-друге, він прислужився лише для розвитку російської культури. Філософ. і соціол. думка. -1991, N8.- С. 136.
14. Є.Маланюк. Нариси з історії нашої культури.- К.,1992.-С. 72-77
15. В.Зеньковский. Н.В.Гоголь.- Париж.- С. 233-234.
16. Розвиток української філософської думки в Україні.
Львів,1991.- Частина 1. - С. 91.
17. Т.Закидальський. Досліди в діаспорі над історією української філософії.- Філософ. і соціол. думка. -1993,N4.- С. 95.
18. Н. Григор'єв. Українська національна вдача.- Вінніпег, 1941.

19. Митрополит Іларіон. Слово про Ігорів похід.- Вінніпег, 1949.- С. 126.
20. Там само.- С. 141.
21. Див. додаток до книги С.Висоцкого. Княгиня Ольга і Анна Ярославна - славні жінки Київської Русі.- К., 1991.-С.95.
22. В.С.Горський. Нариси з історії філософської культури Київської Русі.- К., 1993.- С. 77.
23. Там само.- С. 144.
24. А.І.Пашук. Іван Вишенський - мислитель і борець.- Львів, 1990.- С. 121.
25. Митрополит Іларіон. Старець Паїсій Величковський.-Вінніпег, 1975.- С.78.
26. П.Д.Юркевич. Сердце и его значение в духовной жизни человека, по учению слова Божего. - Философские произведения. - М., 1990.
27. П.Д.Юркевич. Философские произведения.- М., 1990.-С. 82.
28. Там само. - С. 96-100.
29. Д.Чижевський. Філософія Г.С.Сковороди.- Варшава, 1934.-С. 113.
30. Французский мудрец Паскаль. Его жизнь и труды. - М., 1911.- С. 57.
31. С.Ярмусь. П.Д.Юркевич і його філософська спадщина.-Вінніпег, 1979. - С.20-21.
32. Н.Лосский. История русской философии. - М., 1991; Б.Вышеславцев. Сердце в христианской и индийской мистике.-Вопр. философии.- 1990, N4.- С.62-87; И.А.Ильин. Аксиомы религиозного опыта.- Париж, 1953.- Т.1.- С. 70-83; С.Л.Франк.Свет во тьме.- Париж, 1949.- С.88; В.В.Зеньковский. Принципы православной антропологии.-Вестник РСХД, N154,1989.- С.91.
33. Коростовцев М.А. Религия Древнего Египта.- М.,1976.-С.195.
34. Див.Б.Вышеславцев. Сердце в христианской и индийской мистике. - Вопр. философии, 1990, N4. - С.66-70.
35. Вперше про те, що людина є "мікрокосм" тобто центр в якому скупчені всі елементи буття, в Україні, здається, заговорив ще у 1199р. автор привітального слова князеві Рюрикові Ростиславовичу Київському з нагоди освячення охоронної стіни Видубецького монастиря (мабуть ігумен Видубецький Мойсей). D.Cyzevskij. Simnadecate storicca v duchovnij istoriji Ukrainy. - Arka (Munchen) 4-5, 1948.- С.10. Продовження цих думок знаходимо пізніше у праці Кирила-Транквіліона Ставровецького "Зерцало богословія". Він говорить про людину як про малий світ і поділяє її на тіло, що складається з чотирьох елементів й уподобається "макрокосму"-природі та безсмертну душу. На думку Ставровецького людина являє собою єдність двох протилежностей: тіла й душі. (Історія філософії України. Хрестоматія. -К.,1993. - С.96-98.) Але тут треба зауважити, що уявлення про людину як "мікрокосм", який є аналогом "макрокосму" ми знайдемо вже за епоху античності, а потім ці думки виринають в середньовіччі та Відродженні.
36. На цьому наголошує і С.Б.Кримський у своїй статті "Сприймавши серцем, досягнувши розумом". // Віче, 1993.- Серпень.
37. Григорій Сковорода. Твори. - У 2-х т. - Київ,1994. -Т.1 - С.157.
38. Там само. - Т.1.- С. 169.
39. Там само. - Т.1.- С. 167.
40. Там само. - Т.1.- С. 164.

41. Там само. - Т.1.- С. 169.
42. Там само. - Т.1.- С. 168
43. Чижевський. Нариси.... - С.69-70.
44. Григорій Сковорода (цит. праця). - Т.1.- С.163.
45. Д.Чижевський.Філософія Сковороди.- Варшава, 1934.-С.26. В цьому тлі досить цікавим виявляється спорідненість образної форми мислення Сковороди і мудреців Сходу.
46. Говорячи про національну специфіку "філософії серця" слід підкреслити і деяку різноплановість, що виявилися в творчості її представників. Так Чижевський досліджуючи праці Сковороди відзначає, що у нього символ серця не настільки пов'язан з емоціоналізмом, як скажімо у Гоголя чи Куліша. Д.Чижевський. Філософія Г.С.Сковороди.- Варшава,1934.-С.114.
47. D.Tschizewskij. P.O.Kulisch, ein ukrainischer Philosoph des Herzens.- Slavische Rundschau.- April, 1931.-С.9-10.
48. Там само.- С.10.
49. П.Куліш. Твори в 6-ти т.- Львів, 1908-1910.- Т.1.-С.111
50. Там само.- С.159.
51. Там само.- Т.2.-С.380.
52. Т.Шевченко. Повне зібрання творів у 6-ти т. - К.,1963.-Т.2.-С.215.
53. Т.Шевченко. Повне зібрання творів у 10-ти т.- К.,1951.-Т.1.-С.64.
54. Т.Шевченко. Повне зібрання творів у 6-ти т. - К.,1963. - Т.2.-С.259.
55. Там само.- С.320.
56. Детальніше див. С.Єлістратов . Серце як онтологічна передумова пізнання (за працею П.Юркевича "Ідея") \ \ Філософ. і соц. думка, 1995, N1-2 - С.130-138.
57. Так в листі до Жуковського Гоголь пише:"Я вже давно живу внутрішнім величезним, замкненим у мені самому життям" В.Зеньківський. Н.В.Гоголь. -Париж. -б.р. -С.146. У другому листі він пише: "...життя моє вже давно відбувається в середині мене, а внутрішнє життя важко передати - тут потрібні томи". Там само. -С.147. І таких цитат можна навести безліч.

АНТИЧНІ ВПЛИВИ В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ.

1. Чижевський Д. Антична література в старій Україні. - Науковий збірник УВУ. - Мюнхен, 1956. - Т.VI - С. 274-275.
2. Там само.- С.273.
3. Там само. - С. 274.
4. Чижевський Д. Історія української літератури.- Нью-Йорк, 1955. - С. 52.
5. Чижевський Д. Антична література ...- С. 274-275.
6. Рыбаков Б.А. Из истории культуры Древней Руси: Исследования и заметки. - М.,1984.- С. 17-28.
7. В.Д.Баран, Д.Н.Козак, Р.В.Терпиловський. Походження слов'ян. К.: Наук.думка, 1991 - С.21-27

8. Детальніше про діячів науки та культури північночорноморських держав і навколишніх племен див.: История Украинской ССР. - Т.1. - С. 242; Археология Украинской ССР. - Т.2. - С. 514-515; Куклина И.В. Анахарсис // Вестн. рев. истории. - 1971. - №3. - С. 113-125; Спиридонов Д.С. Уроженцы северного побережья Черного моря в истории древнегреческой мысли // Известия Таврической Ученой Архивной Комиссии (год тридцать первый). - 1918. - №54. -С. 187-233; Стемпковский И. Исторические изыскания о жизни и писаниях Боспорянина Сфера, философа стоической школы // Московский вестник 1828 г. - №10. - С. 203-220.

9. Голіченко Т.С. Слов'янська міфологія та антична культура. - К., 1994.

10. Бондарь С.В. О времени проникновения мифологических воззрений, религиозных и философских учений античности на территорию Украины./ред. Ничик В.М. и др. Отечественная философская мысль XI-XVII вв. и греческая культура.- К., 1991. - С. 102.

11. Возняк М. Історія української літератури. - Львів, 1920. - Т.І. С. 19.

12. Чижевський Д. Антична література... - С. 267.

13. Там само. - С. 268.

14. Там само.

15. Там само. - С.269-270.

16. Д.Чижевський. Платон в древней Руси \ Записки русского исторического общества в Праге. Кн. вторая.- Прага, 1930 С.71-74 . До речі, можливо ця праця була написана Д.Чижевським у співавторстві з М.Шахматавим.

17. Там само.

18. Г.Г.Шпет: Очерк истории русской философии. Т.І, Петербург 1923, Глава 1.

19. Д.Чижевський. Платон в древней Руси... С. 76-77.

20. Там само. - С. 74-78.

21. Там само. - С. 79.

22. Там само. - С. 71-75.

23. Чижевський Д. Антична література... - С. 269.

24. Там само. - С. 270.

25. Там само. - С. 271.

26. Рогович М. Київська Русь і античність. // Філософська думка, 1980, №4. - С. 96.

27. З останніх досліджень "Ізборників..." 1073 та 1076 рр.слід виокремити статтю Замалєєва А.Ф. та Зоца В.А. у збірнику Мыслители Киевской Руси. - Київ, 1981 та монографію Замалєєва А.Ф. Философская мысль средневековой Руси.-Л., 1987., а також в працю В.С.Горського Філософські ідеї в культурі Київської Русі XI- початок XII в. -Київ, 1988. Але більш повне та детальне дослідження цих пам'яток містить в собі монографія Бондаря С.В. Философско-мировоззренческое содержание "Изборников" 1073*1076 годов. -Київ, 1990.

28. Кивчєня А.С. Кирил Туровский и византийская культура. /Отечественная философская мысль XI-XVII ст. и византийская культура. - К., 1991.- С.205.

29. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. -К.,1992. - С. 24-25.

30. Там само. -С. 28.
31. Чижевський Д. Антична література... - С. 275-277.
32. Див. Студинський К. "Три панегірики XVII віку" - Записки Наукового товариства імені Шевченка, 1896, кн.4, С.5-10, 23-32.
33. Чижевський Д. Антична література... - С. 276.
34. Там само. - С.277.
35. Детальніше див.: Грушевський М. Історія України-Руси.-Т.VI. - С. 298, 319, 336, 418, 442, 445; Чижевський Д. Історія української літератури. - Нью-Йорк, 1955, Екскурс II. - С. 318-320.
36. На це вказують: Єфремов С. Історія українського письменства. - Нью-Йорк, 1991. - Т.1.- С. 157, 166, 204; Ничик В.М. Рецепції грецької духовної культури на Україні в кінці XVI- початку XVII в. /Отечественная філософська думка XI-XVII вв. и грецька культура. -К.,1991. - С. 246-258.
37. Чижевський Д. Антична література... - С. 277.
38. Ласло-Куцюк Магдалена. Григорій Сковорода і священні числа античності. \Сковорода Григорій: Дослідження, розвідки, матеріали. - К., 1992. - С. 344-355.
39. Кашуба М. Идеи Эпикура в этике Киево-Могилянской академии. /Отечественная філософська думка ... - С. 258-266.
40. Захара І.С. Філософське насліддя Сенеки в Києво-Могилянській академії. /Отечественная ... - С. 266-273.
41. Детальніше дивись: Л.П. Корній. До питання про особливості музичної частини української шкільної драми XVII - першої половини XVIII ст. \ Українське бароко та європейський контекст. Наукова думка, 1991 р.
42. Д.Чижевський. Антична література... - С. 279.

ІДЕЇ НІМЕЦЬКОЇ КЛАСИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ

В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ

(ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОРІЧЧЯ)

1. Філософська культура України и Отечественная общественная думка XIX-XX століть. - К.,1990.- С.33-40.
2. Там само - С.35.
3. М.Костомаров. Исторические монографии и исследования Николая Костомарова. - СПб., 1863.- Т.1.- С.273; П.Куліш. Листи з хутора. - СПб., 1861. - С.15; Д.Чижевський. Нариси з історії філософії на Україні. - К.,1992. -С.18-23; І.Мірчук. Світогляд українського народу (спроба характеристики). - Прага, 1942. - Т.3. -С.18; В.Янів. Релігійність українця з етнопсихологічного погляду \Релігія в житті українського народу. - Мюнхен,Рим, Париж, 1966.- С.193; О.Кульчицький Проблематика взаємин етнопсихології і диференціальної психології релігії \ Релігія в житті... - С. 75.
4. Д.Чижевський. Нариси з історії філософії на Україні -К.,1992 - С.82-83.
5. Крім "Нарисів..." Чижевський торкається зазначеної теми в працях: Філософія на Україні. - Прага,1926; Філософські ідеї Шеллінга (1775-1854) на Україні \Проблеми філософії. - К.,1992. - Вип.92. - С.28-34; Значіння Харківського Університету в українському духовному житті \ Молода Україна - Лютий,1956. -С.7-8; Гегель в Росії. - Париж, 1939. З перерахованих праць перші три здебільше дублюються в "Нарисах...", а остання торкається переважно Росії і тому у своїй статті я

буду головно спиратись на його "Нариси...", водночас, враховуючи матеріал, що поданий в усіх працях.

6. Д.Чижевський. Значіння Харківського Університету... - С.7

7. Сборник из лекций профессоров Киевской духовной академии, изданный по случаю 50-летнего юбилея \1819-1869\ .-К.,1869. - С.80-85; Скворцов И.М. Критическое обозрение Кантовой религии в пределах одного разума. \Журнал Министерства народного просвещения. - 1883, N1. - С. 55, 90-95.

8. Авсенов П.С. Сборник из лекций... - К.,1869. -С.310-317; Максимович М.А. Размышления о природе. -К.,1847. - С.70-75; Зеленецкий К.П. Опыт некоторого исследования теоретических вопросов. - Кн. 1-4.-М.,1835-1836. - Кн. 1. - С.170-175.

9. Шад И. Письмо в Херсон \ Укр. вестн., 1818, июль; Зеленогорский Ф. И.Е.Шад \ Записки Харьковского университета, 1896, 2.

10. Д.Чижевський. Нариси...- С.83.

11. Там само. - С.83-86.

12. Якоб Л.Г. Курс философии для гимназий Российской империи. - СПб, 1811.- Ч.1.- С.61 та Ч.3.- С.24.

13. Там само.- Ч.1.- С.115-116.

14. Див. Історія філософії на Україні. К.,1987.- Т.2.-

С.38-55.

15. Лодій П.Д. Логические наставления. - Спб, 1815. -С.361-376.

16. Детальніше про Петра Лодія див. І.Мірчук. Петро Лодій та його переклад "Elementa Philosophiae" Баумайстра \ Філософ. і соц. думка, 1993, N4.- С.106-125.

17. Лодій П.Д. Логические наставления. - СПб.,1815 - С.44-55.

18. Д.Чижевський. Нариси... - С.86.

19. Детальніше про філософські погляди Й.Шада див. Шпет Г.Г. Сочинения. - М.,1989. - С.122-129.

20. Д.Чижевський Нариси....- С.86-92.

21. Там само.- С.92.

22. Цит. по: Б.В.Емельянов, В.Г.Томилов. Н.В.Станкевич как историк и критик немецкой философии конца XVIII начала веков XIX \Кантовский сборник. - Калининград, 1987.- С.64.

23. Д.Чижевський. Нариси... - 92-93.

24. Рижский И.С. Умсловие или Умственная философия.-СПб.,1790.- С.1-15.

25. Зеленогорский Ф.Н., Шад И.Е. Вопросы философии и психологии, 1895. - Кн.3.- С.587; Каменский З.А. Философские идеи русского Просвещения - М.,1971. - С.348-349.

26. Д.Чижевський. Нариси...- С.93.

27. Осиповский Т.Ф. О пространстве и времени. Речи, говоренные на торжественном собрании Харьковского университета 30 августа 1807 г. - С.7-10.

28. Осиповский Т.Ф. О динамической системе Канта. Речи, говоренные на торжественном собрании Харьковского университета 30 августа 1814 года - С. 6-16.
29. "Боротьбу" Т.Осиповського проти впливу німецького ідеалізму, щоправда цілком з матеріалістичних позицій детальніше подає у своїй статті Почапський А.М. Філософія в Харьковському університеті у першій чверті XIX ст. \ \ Філосо. думка, 1971р., N 3. - С.108-116.
30. Щелков И.П.Из истории Харьковского университета \ \ Журнал Министерства Народного Просвещения. - Октябрь,1890 -С.377-378.
31. Стойкович А.И. Система физики - Харьков, 1813. - Т.1.-С.2-10.
32. Стойкович О.И. Система физики. Харьков, 1813. -Ч.1.-С.2-4.
33. Тимковський И.Ф. О применении знаний к состоянию и целям государства. - Харьков, 1808. С.22-23.
34. Гизе Ф.И. Всеобщая химия для учащихся и учащихся. - Харьков, 1813; Павловский А.Ф. О вероятности. - Харьков, 1821.
35. Д.Чижевський. Нариси... - С.94.
36. Велланский Д.М. Обзорение главного содержания философии естествознания. - Спб., 1812. Див. також про Велланського цікавий нарис Г.Г.Шпета (цит. праця). - С.135-143, 289-291.
37. Див. також Шпет Г.Г. Сочинения. - М.,1989.-С.143, 307.
38. Д.Чижевський. Нариси... - С.96.
39. Там само.- С.96-97.
40. Кронеберг И.Я. О изучении словесных наук.\ \ Журнал Министерства народного просвещения, 1835, N 11. Замітки про нього див. у Г.Г.Шпета (цит. праця). - С.326-337.
41. Д.Чижевський. Нариси... -С.97-98.
42. Максимович М.А. О разделении естествознания на ветви или особенные науки. \ \ Новый магазин естествознания, истории, химии, физики и сведений экономических. - 1827. Ч.1. -N 9.
43. Максимович М.А. Размышления о природе. - К.,1847. -С.75.
44. Максимович М.А. Малороссийския песни.- К.,1827; Максимович М.А. Украинския народныя песни. - Ч.1. Кн.1.-М.,1834.
45. Д.Чижевський. Нариси...- С.99.
46. Зеленецкий К.П. Опыт исследования некоторых теоретических вопросов. - Кн. 1-4.- М.,1835-1836.
47. Зеленецкий К. О Логике как о систематически целом и как о науке, объясняющей факты Мышления и Знания. -М.,1836.-Кн.3.- С.9.
48. Д.Чижевський Нариси...- С.100.
49. Курляндцев М.Д. Речь о начале, постепенном развитии и настоящем состоянии опытной физики. - Одесса, 1832.-С.45-50.
50. Там само.- С.21-50.
51. Д.Чижевський. Нариси...- С.100-101.

52. Біографічні дані про П.С.Авсенева див. у статті И.Кузнецова. Славная киевская школа. \ Новий круг, 1992, N 2. -С.27.
53. Авсенева П.С. Сборник из лекций бывших профессоров Киевской духовной академии. - К.,1869. - С.317.
54. Див. з цього приводу зауваження Г.Г.Шпета (цит. праця).-С.195-200.
55. Авсенева П.С. Из записок по психологии \ Сборник лекций... С. 139-140.
56. Д.Чижевський. Філософські ідеї Шеллінга (1775-1854) на Україні. \Проблеми філософії, 1992, N92. - С.30-31.
57. Див. також Шпет Г.Г. (цит. праця). - С.175-183.
58. Карпов В. О философии в мире христианском и ее направлениях \ Журнал Министерства народного просвещения, Ч.ХСП, 1856 - С.197.
59. Д.Чижевський. Вплив філософії...- С.31-32.
60. Кронеберг И.Я. (цит. праця). - С. 253-289.
61. Д.Чижевський. Нариси... - С.142-143.
62. Там само.- С.109.
63. Там само. -С.101.
64. Малахов В.А. Кант і Гоголь: подвійний портрет \ Філософ. і соціол. думка. - 1992р., N 1-2.
65. Д.Чижевський. Нариси... - С.101-102.
66. Див. Кузнецов И. Славная киевская школа. - С. 26.
67. Шпет Г.Г. (цит. праця). - С.197-198.
68. Д. Чижевский. Гегель в России.- Париж, 1939.
69. Про це згадує й Н.А.Купенко у своїй статті - Етичний аспект гносеологічної концепції Фіхте \ Проблеми етики та естетики. - N 45. - К.,1991.
70. Сборник из лекций бывших профессоров Киевской духовной академии, изданный по случаю 50-летнего юбилея \1819-1869\ . - К.,1869. -С.83.
71. Там само. - С.7.
72. Там само. - С.75-86.
73. Див. Кузнецов И. Славная киевская школа. - С.26.
74. Скворцов И.М. Критическое обозрение Кантовой религии в пределах одного разума. \ Журнал Министерства народного просвещения.- 1883, N1. - С.55, 94-95.
75. Скворцов И.М. Последнее сочинение Иоана Михайловича Скворцова \ Труды Киевской духовной академии. - 1863, N8. -С.512-524.
76. Там само. - С.520.
77. Д.Чижевський. Нариси... - С.104.

78. Шпет Г.Г. (цит. праця). - С. 200-204.
79. Там само. - С. 202.
80. Там само. - С. 201.
81. Детальніше про Міхневича див. Шпет Г.Г. (цит. праця).-С.200-204.
82. Д.Чижевський. Нариси... - С.102-104, 105-108.
83. Гогоцький С.С. Філософський лексікон. - К.,1857-1863. -Т.1-4. - Ч. 1-5; Гогоцький С.С. Обозрение системы Гегеля. -К.,1860.
84. Новицкий О.М. Краткое руководство к логике с предшествующим очерком психологии. - К.,1844; Новицкий О.М. Руководство по опытной философии. - К.,1840.
85. Тулов М.О. Руководство к познанию родов и форм поэзии. -К.,1853.
86. Д.Чижевський. Нариси... - С.104.
87. Там само. - С. 107-110.
88. Там само. - С.108-109.
89. Там само. - С.109-110.
90. Деякі побіжні замітки з цього приводу знайдемо в праці Д.Чижевський. Гегель в России. - Париж, 1939.- С.25-28.
91. Там само.- С. 28-30.
92. Там само.- С.25-31.
93. Там само. - С.26-30, 223-225.
94. Бичко І.В., Білодід В.Д., Лук М.І. Філософія у Київському університеті (друга половина ХІХ - початок ХХ ст.)\Філософ. думка. -1983, №3.- С.66-70; Пашкова А.А. Философская мысль в Киевском университете в дооктябрьский период \ Филос. науки. - 1984, N 5. - С.101-108; Кравец І.П. І.Шад - профессор философии Харьковского университета \ Филос. науки.- 1960, N 4; Історія філософії на Україні. - К.,1987. -Т.2.- С.17-29, 101-135.
95. Ткачук М.Л. Київський університет у російській філософській культурі ХІХ - початку ХХ ст.\Проблеми філософії. - 1992, Вип. N 92. - С.122-128; Лук М.І. Феномен Юркевича і українська духовність.\ Пробл. філософії.- 1992, N 94; В.Жмир. М.О.Максимович- патріарх новітньої української науки.\Філософ. і соціол. думка.- 1994, N 1-2. -С.188-193; Лісовий В.С. Дмитро Іванович Чижевський: онтологія, гносеологія, філософія культури.\Філософ. і соціол. думка.- 1994, N 5-6. -С.4-18; Історія філософії України. Хрестоматія. -К.,1994; Історія філософії України. Підручник. - К.,1994.
96. Детальніше про погляди вчених-природознавців, щоправда цілком з матеріалістичної позиції див. статті А.С.Грожина -Філософські погляди вчених-природознавців Києва (друга половина ХІХ - початок ХХ ст.)\Філософ. і соціол. думка. -1982,N 2. - С.73-85 та працю Д.Ф.Острянина Материализм и диалектика в отечественном естествознании (конец XVIII -первая половина XIX в.).- К.,1984.
97. Про філософські погляди Юркевича див. цікаві нариси: Лук М.І. (цит. праця); І.Мойсеїв. Філософська, богословська та педагогічна спадщина П.Д.Юркевича та її місце в історії вітчизняної культури.\Філософ. і соціол. думка. - 1994, N 5-6. - С. 248-250; Єлістратов С. Серце як онтологічна передумова пізнання дійсності (за працею П.Юркевича "Ідея") \Філософ. і соціол. думка. - 1995, N 1-2. - С.130-138.
98. Д.Чижевський. Нариси...- С.177-204.

99. Там само.-С.185.
100. Юркевич П.Д. Философские произведения. - М.,1990.
101. Козлов О.О. Критика "критики" И.Канта \ \ Філософ. і соціал. думка за 1995р., N 1-2.- С.158-169.
102. Гиляров А.Н. Введение в философию. - К.,1907.- С.30-39.
103. Челпанов Г.И. Проблема восприятия пространства в связи с учением об априорности и врожденности. - В 2-х ч. -К.,1896 Ч. 1, - К.,1904, Ч.2.- С. 110-120.
104. Там само. - Ч.2. -С.115-118.
105. Челпанов Г.И. Проблема восприятия пространства в связи с учением об априорности и врожденности. - К.,1904. - Ч.2; Челпанов Г.И. Введение в философию. - К.,1907.
106. Цит. по: Богдашевский Д. Философия Канта.- К.,1898.- С.9.
107. Богдашевский Д.И. Философия Канта.-К.,1898.
108. Линецкий П.И. Основные вопросы философии.- К.,1901.-С.174-178.
109. Лесевич В.В. От Канта к Авенариусу. \Собр.соч.: В 3-х т., М.,1915. - Т.2.
110. Д.Чижевский. Гегель в России.- Париж,1939. - С.238.
111. На цьому тезісі наголошують також Н.О.Куценко (цит. праця) та І.В.Огородник. Українська академічна філософія ХІХ ст. -Історія філософії України. Підручник. - К.,1994.- С.233.